

ФРАЗЕОЛОГІЯ**НЕКОДИФІКОВАНІ РОЗМОВНІ ФРАЗЕМИ В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ**DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2026-1-53-35-48>**Олександр Стишов,***доктор філологічних наук, професор,**професор кафедри української мови**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6192-255X>

У статті проведено комплексний аналіз некодифікованих розмовних фразеологізмів сучасної української мови, зафіксованих у розмовно-побутовому, публіцистичному та інтернет-дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Особливу увагу приділено виявленню антропоцентричної спрямованості фразеологічної системи, що виявляється в домінуванні одиниць на позначення характеристик людини. У межах фразеосемантичного поля «Людина» виокремлено низку фразеотематичних груп, зокрема «Зовнішній вигляд людини», «Розумові здібності й відповідна поведінка», «Фізіологічні стани людини: алкогольне сп'яніння», а також новітню групу «Знищити, померти/бути вбитим», актуалізовану в умовах повномасштабної російсько-української війни. У кожній із зазначених груп визначено варіантно-синонімічні групи, що репрезентують різні аспекти людської характеристики: соматичні параметри (повнота, зріст, худорлявість), естетичну оцінку (привабливість/непривабливість), особливості зовнішнього стилю, інтелектуальні якості (дурість, дивакуватість, неадекватність), а також поведінкові й фізіологічні стани. Проаналізовано семантичні, стилістичні та когнітивні особливості фразеологізмів, зокрема їхню експресивність, гіперболізацію, іронічність, метафоричну основу та національно-культурну маркованість. З'ясовано, що значна частина сучасних некодифікованих фразеологічних одиниць формується під впливом актуальних соціокультурних чинників, зокрема воєнного дискурсу, що сприяє появі нових образних моделей і семантичних трансформацій. Такі фраземи виконують не лише номінативну, а й оцінну, емоційно-експресивну та прагматичну функції, активно функціонуючи в різних типах сучасного мовлення. Отримані результати підтверджують динамічний характер української фразеології та її здатність оперативно реагувати на зміни суспільного життя, відображаючи когнітивні моделі та ціннісні орієнтири мовної спільноти. Простежено, що сучасна некодифікована фразеологія активно функціонує в розмовному, публіцистичному та інтернет-дискурсі, оперативно реагуючи на суспільні виклики та відображаючи когнітивні й

ціннісні орієнтири мовців. Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому студіюванні інших фразеотематичних груп на позначення людини.

Ключові слова: розмовний стиль, публіцистичний стиль, інтернет-дискурс, фразеологізми, варіантно-синонімічні групи, національно-культурний компонент.

Styshov Oleksandr. Uncodified colloquial phraseological units in modern Ukrainian: characteristics of a person

The article provides a comprehensive analysis of uncodified colloquial phraseological units in modern Ukrainian, based on data from publicistic, everyday conversational, and Internet discourse of the late 20th and early 21st centuries. The study demonstrates the strong anthropocentric orientation of the phraseological system, reflected in the predominance of units describing human characteristics. Several phraseo-thematic groups are identified, including «Physical appearance», «Mental abilities and behaviour», «Physiological states (alcohol intoxication)», and a newly emerging group related to war discourse («To kill / to die»). Within these groups, variant-synonymous sets are analyzed with regard to their semantic structure, expressive potential, evaluative meaning, and cognitive mechanisms. Particular attention is paid to metaphORIZATION, hyperbolization, irony, and cultural markedness. The study shows that many of these units are shaped by current socio-cultural factors, especially the ongoing war, which stimulates the emergence of new figurative models and semantic shifts. It is concluded that uncodified phraseology is a dynamic subsystem actively functioning in contemporary discourse and reflecting the cognitive and value-based patterns of Ukrainian speakers.

Keywords: conversational style, journalistic style, Internet discourse, phraseological units, variant-synonymous groups, national-cultural component.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Живе розмовне мовлення народу було й залишається важливим джерелом поповнення та збагачення фразеологічного фонду українців. Так, Д. Баранник свого часу слушно зазначав, що в усному мовленні фразеологічні засоби мови вживаються ширше, вільніше і в більшому діапазоні функціонально-стилістичних різновидів, ніж у мові писемній (Баранник, 1968, с. 34). Вони є важливими складниками осмислення мовної картини світу народу. Розмовний дискурс активно впливає на динаміку фразеологічного ярусу. Креативність різноманітних

представників етносу виявляється в створенні стійких одиниць, які не лише називають реалії та поняття, а й мають потужний емоційно-експресивний заряд, сприяючи увиразненню мовлення, оригінальності та лаконічності думки, а нерідко – влучності й дотепності. Із цього приводу доречною є думка: «Виразні семантико-стилістичні якості фразеологізмів – їх образність, жива внутрішня форма – відсвіжують мовлення, роблять його невимушеним, соковитим, емким, дотепно-влучним, що приваблює майстрів художнього слова, журналістів, публіцистів. Не можна уявити без них і розмовно-побутову, літературно-побутову сфери ... (Ужченко & Ужченко, 2005, с. 201–202). Важливо, що значна частина розмовних фразеологізмів містить національно-культурний компонент. Це сприяє тому, що українська мова залишається оригінальною та неповторною серед тисяч світових лінгвальних систем. Проте не всі розмовні фразеологічні одиниці набули широкого вживання та стали загальновідомими, адже з-поміж них нині з'являються також і анормативні або okazіональні утворення. Некодифіковані колоквиальні фраземи – це найживіший пласт мови, а тому становлять значний науковий інтерес і в теоретичному, і в прикладному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ю. Прадід функційне вивчення фразеології у 90-ті рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. називає комплексним, оскільки воно реалізується в прагматичному, культурологічному, ідеографічному та інших аспектах із залученням досягнень наук, які вивчають людський феномен (Прадід, 2011, с. 51). І дійсно, у сучасних дослідженнях помічаємо ширший чи вужчий розгляд теоретичних питань фразеології та аналіз самого фактичного матеріалу. Зокрема Д. Сизонов доводить, що фразеологічний ресурс вочевидь «покриває всю стильову палітру української літературної мови, а тому можемо твердити про фразеологію як певний комунікативний універсум масової свідомості українців» (Сизонов, 2019, с. 64–65). Він описує медійну фразеологію в інформаційному просторі сучасної України в лінгвостилістичному та комунікативно-функціональному аспектах (Сизонов, 2024). Н. Венжинович, студіюючи питання ментальності народу через мову, виявила, як міфологічні знання й вірування проявляють себе в сучасному значенні фразем і їхніх метафорах. Водночас вона застерігає, що «фразеологізм, зафіксований у мозку людини, – це та частина несвідомого, яка не є результатом особистого досвіду, а успадкована носієм певної мови від багатьох попередніх поколінь» (Венжинович, 2018, с. 108). Г. Онуфрійчук доводить, що «символіка фразеологізмів яскраво відбиває етнопсихологічні особливості носія мови та демонструє вплив мови на формування менталітету народу» (Онуфрійчук, 2016, с. 44). А З. Дубравська актуалізує питання про ознаки фразеологізму, серед яких виділяє ідіоматичність, експресивність, образність й емоційну забарвленість: «Вони дають змогу точніше висловлювати думку та влучно передавати її зміст» (Дубравська, 2018, с. 53). І. Глуховцева вивчила особливості

динаміки фразеологічного корпусу української мови, зосереджуючи увагу на трансформації фразем у сучасних умовах та їхньому варіюванні (Глуховцева, 2015). Питання трансформації образу, що покладений в основу фразеологізму, вивчав також В. Кононенко (Кононенко, 1993).

Важлива проблематика особливостей творення, функціонування, стилістичного використання, унормування, семантики та ін. некодифікованих розмовних фразеологізмів завжди перебувала й нині продовжує перебувати в полі зору українських і зарубіжних лінгвістів (Л. Авксентьев, Л. Азарова, А. Архангельська, Д. Баранник, Л. Булаховський, Н. Венжинович, І. Волкова, І. Глуховцева, М. Демський, П. Дудик, Ю. Зацний, А. Івченко, Н. Коваленко, В. Кононенко, Л. Кравець, Т. Левченко, Д. Сизонов, Л. Скрипник, А. Смерчко, Л. Ставицька, Т. Ткаченко, Н. Третьяк, В. Ужченко, Д. Ужченко, М. Цуркан, В. Чабаненко; П. Ауер, С. Бамба, Ф. Вуд, А. Маккай, А. Пайдзінська, Д. Синклер, С. Фідлер, В. Хлебда та ін.). Але мова розвивається динамічно, й корпус названих вище фразеологізмів постійно поповнюється та урізноманітнюється, а тому потребує спеціального поглибленого вивчення в різних аспектах, зокрема в ідеографічному. Також значна кількість названих одиниць потребує фіксації, чекає належного лексикографічного опрацювання. Це й визначає актуальність цієї студії.

Мета статті – виявити й проаналізувати некодифіковані розмовні усталені одиниці основних і найбільших за обсягом фразеотематичних груп, які входять до фразеосемантичного поля «Людина».

Матеріалом дослідження слугували некодифіковані розмовні фраземи, дібрані переважно з розмовного, публіцистичного та почасти художнього стилів, а також із інтернет-дискурсу. Корпус таких фразеологізмів налічує понад 110 одиниць.

Методи й прийоми дослідження. У статті використано: *метод спостереження та суцільної вибірки* (для виявлення й відбору некодифікованих розмовних фразем із названих вище стилів і дискурсу); *описовий метод* (для інвентаризації й класифікації емпіричного матеріалу); *метод порівняння* (для порівняння некодифікованих розмовних ФО з кодифікованими); *індуктивний метод* (із метою визначення на пряму аналізу від накопичення корпусу студійованих одиниць до їх систематизації); *функційний метод* (дав змогу розкрити функції названих фразеологізмів у відповідних текстах); *компонентний аналіз* (із метою визначення семантики й усебічного вивчення значень досліджуваних фразем); *контекстний аналіз* (дав змогу безпосередньо визначати умови текстового використання розглядуваних фразеологічних одиниць); частково використано *кількісний аналіз* та ін.

Виклад основного змісту. Народнорозмовні фразеологізми – надзвичайно глибокий і цікавий корпус одиниць, який увесь час перебуває в стані динаміки, активно поповнюючи фразеологічний ярус української мови. Аналізовані фраземи є виявом ментальних

особливостей і креативності етносу. Окрім номінативної, вони навіть більшою мірою виконують емоційно-експресивну, характеризувальну функції. Саме тому названі одиниці весь час «на слуху», їх досить інтенсивно використовують мовці в розмовному, публіцистичному та почасти художньому стилях, а останніми роками також і в інтернет-дискурсі.

Під терміном «некодифіковані фразеологізми» розуміємо стійкі або відносно стійкі мовні одиниці розмовного, просторічного, жаргонного та діалектного походження, а також індивідуально-авторські (оказіональні) утворення, що не зафіксовані в нормативних словниках української літературної мови.

Зібраний і опрацьований матеріал із сучасного публіцистичного, розмовно-побутового стилів, а також із інтернет-дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя доводить, що серед значного корпусу некодифікованих розмовних фразеологізмів істотно домінують одиниці на позначення різноманітних характеристик і особливостей людей. Це ще раз переконує, що антропоцентрична тенденція активно діє не лише в лексиці, а також і в підсистемі досліджуваних фразем. Показово, що фразеосемантичне поле «Людина» у межах національної фразеології представлено розгалуженою системою фразеотематичних груп (ФТГ), які відображають різні аспекти антропологічної характеристики.

У результаті опрацювання значного фактичного матеріалу було виявлено, що однією з найбільш репрезентативних є фразеотематична група «Зовнішній вигляд людини», у межах якої виокремлюємо низку варіантно-синонімічних груп (ВСГ), організованих за ознаками соматичної характеристики, оцінності та експресивності.

1. Досить широкою є варіантно-синонімічна група «Огрядна, повна людина», до якої належать фраземи на зразок: *шафа на двох ногах; ледве у двері влазить; сім на вісім; як на дріжджах рознесло; формат XXL у житті; ширший ніж довший* та ін. Наведені одиниці об'єднані спільною семою 'надмірна тілесна повнота', проте дещо відрізняються, зокрема: ступенем гіперболізації (*ледве у двері влазить, сім на вісім*); метафоричною основою (порівняння з предметами – *шафа*; з абстрактними параметрами – *формат XXL*); стилістичною маркованістю (переважно іронічні з відтінком глузування). Показово, що значна частина цих фразеологізмів ґрунтується на зорово-просторовій метафорі «великий = широкий/об'ємний», що виступає універсальною когнітивною моделлю. Варто акцентувати, що переважна більшість наведених ФО має ще й національно-культурний компонент. Пор. у контекстах: *Боже, на кого вони схожі, як два дзеркала, ну ладно Юрчик [Ткач], він і був повний, а того [Олександра Пікалова] рознесло, як на дріжджах, так «95 квартал», весь розпух від «важкого життя», – зазначають у коментарях до ролика українці* (Знай.УА, 24.06, 2021, 07:40).

2. Другу позицію посідає варіантно-синонімічна група «Низька на зріст людина». Вона охоплює розмовні ФО: *метр із кепкою (шапкою); метр із копійками; метр із бантом; блоха в скафандрі* «суха, низька на зріст людина». Семантичним ядром є 'невисокий зріст', а внутрішня диференціація відбувається за рахунок: іронічної конкретизації числового виміру (*метр із копійками*); комічної візуалізації, що виникла в молодіжному жаргоні (*блоха в скафандрі*), яка створює ефект контрасту між малим і великим; зниженого стилістичного регістру, що підсилює експресивність. Напр.: *Український співак про зустріч з Путіним: Він – метр з кепкою і дуже поважав Кучму (заголовок статті)* (журнал «Глянець», 28.07, 2025).

3. Антонімічними до попередніх фразем є одиниці варіантно-синонімічної групи «Дуже висока людина»: *дядю, подай горобчика; ейфелева вежа* 'дуже висока, худорлява, часто незграбна постать'.. Названі фразеологізми реалізують сему 'надмірна висота' через: гіперболу з елементом абсурду (*подай горобчика*); прецедентні образи архітектурних об'єктів (*вежі*), що функціонують як культурні еталони висоти; оцінну амбівалентність: поряд із нейтральною констатацією можливий іронічний або навіть зневажливий відтінок (особливо у випадку «незграбності»). Пор.: *Стоїть, як та ейфелева вежа, над усіма (коментар користувача під новиною)* (<https://comments.ua/ua/>).

4. Варіантно-синонімічна група «Дуже худа людина» представлена ФО: *за шваброю ховається; як (мов) драбина; скелет на батарейках*. У цих фраземах домінує сема 'надмірна худорлявість', яка реалізується через: порівняння з тонкими й довгими предметами (*драбина*); а також гротескно-гіперболічний образ, характерний для молодіжного соціолекту (*скелет на батарейках*); візуально-іронічний ефект зникнення та мінімальності (*за шваброю ховається*), напр.: *Хлопця в дитинстві називали скелет на батарейках через худорлявість* (із розм. мовлення).

5. До варіантно-синонімічної групи «Невродлива людина» входять розмовні фразеологізми: *страшна як смерть; страшніша ядерної війни (зими); присниться – не прокинешся* 'дуже негарна людина, яка викликає страх, відразу'. Остання одиниця нерідко в мовленні реалізується у варіантах: *присниться – прокинешся з жахом; присниться – прокинешся із серцевим нападом*. Фразеологізми цієї групи характеризуємо як одиниці з максимальною експресивністю та гіперболізацією; апеляцією до гранично негативних образів (*смерть, катастрофа, жах, не прокинешся*); чітко вираженою негативною оцінністю; чітко вираженим національно-культурним компонентом. Названі фраземи функціонують переважно в розмовному мовленні та інтернет-комунікації. Пор.: *Дівчина була страшніша ядерної війни* (із розм. мовлення).

6. Варіантно-синонімічна група «Лиса людина» реалізується у фразеологізмі *недостатньо кучерявий*. Ця стійка одиниця є прикладом евфемістичної іронії, у якій пряме значення ('лисий') замінюється

перифрастичним описом; реалізується механізм іронічного заперечення (через «недостатність» ознаки). Напр.: *Коли Карло Іванович скидав капелюха, можна було сказати, що він лисий, а якщо інтелігентно – то недостатньо кучерявий* (О. Чорногуз).

7. Варіантно-синонімічна група «Вбрання/зовнішній стиль» представлена розмовним фразеологізмом *новорічна ялинка* ‘людина, яка вбрана надмірно яскраво, барвисто, строкато з великою кількістю прикрас чи макіяжу, що виглядає безглуздо чи невідповідно до ситуації; вияв несмаку та намагання виставити себе’, скалькованим із російського відповідника *новогодня ёлка*. Це стійке словосполучення співвідноситься з відомою синонімічною українською нормативною фразеологією *Христя в намисті* ірон. ‘неохайно, без смаку вдягнена дівчина або жінка’. Семантика цих ФО пов’язана з: надмірністю й строкатістю зовнішнього вигляду; порушенням естетичної норми; наявністю оцінки несмаку, що актуалізує соціально-культурний аспект зовнішності. Цікаво, що існує також і англійська ідіома-відповідник *dressed up like a Christmas tree*, що функціонує у значенні ‘одягнений/прикрашений надмірно, строкато’. Пор.: *Вона на корпоративі просто новорічна ялинка – стільки блискіток і стразів, що очі болять* (із розм. мовлення).

8. Фразема *сіра мишка* належить до варіантно-синонімічної групи «Невиразна зовнішність». Цей фразеологізм реалізує семи ‘непомітність, відсутність індивідуальності, безбарвність’ та ‘лякливість, сором’язливість і слабкість’; метафору ‘сірості’ як відсутності виразних ознак; має переважно знижено-оцінне забарвлення. Однак наявні й позитивні семи – ‘гречність’ і «‘покій’», напр.: *Ніка та Рігель – сироти, усиновлені сім’єю Мілліганів. Між ними швидко виникає симпатія – але й так недоречному коханням заважає суперечлива натура травмованого Рігеля. Аналогічно до фільму «Крізь моє вікно», тут «сіра мишка» захоплює таємничого хлопця, який мучиться внутрішніми демонами.* (<https://kinohata.com.ua/kriz-moye-vikno-shozhi-filmu>); *І закохався не в звичайну сіру мишку, а бунтарку, вольову та інколи самовпевнену* (chl.kiev.ua > key > Books > ShowBook).

Значною за обсягом є фразеотематична група «Розумові здібності й відповідна поведінка». У її межах виділяємо кілька варіантно-синонімічних груп, організованих за ознаками соматичної характеристики, високої експресивності, переважно негативної оцінності. Фраземи названої групи відзначаються активним функціонуванням у розмовному, інтернет- і медіадискурсі, а також значною роллю іронії, сарказму, мемності. Їх систематизація ґрунтується не лише на значенні ‘інтелект’, а й на типі когнітивного відхилення або поведінкової реакції людей.

1. Варіантно-синонімічна група ‘Дурість/обмеженість/інтелектуальна неспроможність’. Її семантичним ядром виступає стійка, іманентна характеристика особи як інтелектуально неповноцінної, яка має низький когнітивний рівень. Представлена низкою фразем,

що різняться своїми значеннєвими відтінками, зокрема: інтелектуальною порожнечою (*голова і два вуха*), тотальною обмеженістю (*квадрат у квадраті*), дилетантизмом і псевдокомпетентністю в комп'ютерній царині (*албанський школяр*), синкретизмом 'дурість і соціально-економічна неспроможність' (*ні в голові ні в кишені* «нерозумна й бідна людина»), напр.: – *Не бери його в команду – це квадрат у квадраті, тільки проблем додасть* (із розм. мовлення). Як бачимо, визначальними особливостями цієї ВСГ є домінування моделі редукції особистості до примітивної схеми, а також використання абсурдної метафори (*квадрат* → свідчить про замкненість мислення).

2. ВСГ «Ексцентричність/когнітивна дивакуватість» має семантичне ядро – відхилення від норми мислення, однак без обов'язкової дурості. Фразеологізми аналізованої групи характеризуються такими семантичними відтінками, як-от: 'дивакуватість як риса характеру' (*з кулею в голові, з прибабахом*), 'легка психічна нестабільність і комічна неадекватність' (*трохи Петя, трохи Федя*). Наведеним ФО притаманне поєднання негативної оцінки та гумору, а також національно-культурний компонент. Вони нерідко функціонують як жартівливо-іронічні утворення, що містять соціально пом'якшену критику певних людей. Пор.: *Він трохи з кулею в голові, але як дизайнер – геніальний* (із розм. мовлення); *Усі її герої [картини «Лавка Версальського парку»], як мінімум, з прибабахом або навіть можуть претендувати на місце у психдиспансері* (газета «Українська правда», 21.05, 2010, 11:41); *Новий персонаж у фільмі – трохи Петя, трохи Федя, але дуже харизматичний* (із розм. мовлення). Особливістю таких фразем є поєднання негативної оцінки та гумору. Вони функціонують в аналізованих дискурсах як соціально пом'якшена критика осіб.

3. Варіантно-синонімічна група «Неадекватність/порушення раціональної поведінки» представлена лише одним фразеологізмом *планка падає (упала) у кого-небудь* зневажл. 'про людину, яка тимчасово або ситуативно втрачає самоконтроль, починає поводити себе нерозумно й неадекватно' та ін. Пор. у контекстах: *«У московських дачників найбільше проблем через алкоголь. Вип'ють – і планка падає»* (заголовок статті) (газета Gazeta.ua, 14.10, 2021, 07:20); *Дімопулос показала без мейкupu та фільтрів і пояснила, від чого в неї падає планка* (ТаблоID › scandal).

Нині надзвичайно потужно впливає на розвиток української мови загалом і фразеологічної системи зокрема один із важливих екстралінгвальних чинників – повномасштабна російсько-українська війна. У цих умовах активно формується новітній пласт некодифікованої фразеології, що репрезентує фразеотематичну групу «Знищити, померти/бути вбитим». Її одиниці характеризуються високою експресивністю, ідеологічною маркованістю, контекстуальною залежністю й тісним зв'язком із розмовним, медійним і воєнним дискурсами. У межах цієї ФТГ виокремлюємо кілька варіантно-

синонімічних груп, об'єднаних спільною семантикою, але диференційованих за образністю, оцінкою та функційним навантаженням.

1. Варіантно-синонімічна група «Померти/загинути (евфемістично, піднесено або іронічно)» містить фразеологізми: *піти в засвіти (на небо), забрали небеса, вічний окоп, піти/поїхати на концерт Кобзона, відправити на концерт Кобзона, заспівати до Кобзона, піти на зустріч із Кобзоном* та ін. Названі одиниці реалізують семантику смерті через різнотипну образність. Так, вирази *піти в засвіти, забрали небеса* ґрунтуються на традиційних релігійних і народно-міфологічних уявленнях етносу про потойбіччя, де *смерть* осмислюється як «перехід» у інший світ. Фразама *вічний окоп (шанець)* репрезентує новітню військову метафорику, у якій *смерть* інтерпретують як продовження служби у сакралізованому просторі війни. Пор. у контекстах: *10 лютого [2025 року] пішов у засвіти стебницький воїн і волонтер, учасник Громадської Волонтерської Ініціативи «Вулик» Сергій Магур* (Варта 1 > news > pishov-u-zasvity-voyn-i-volonter-serhiy-mah...); *Згадаймо тих, кого забрали небеса, Хто не повернеться ніколи вже додому, Хто живий, радів, так щиро вірив у чудеса, Та відійшов... Нема путі назад нікому.* (www.facebook.com > posts > згадаймо-тих-кого-забрали-небесахто-.); *Ми від їжджаємо, копачі продовжують засипати вічний окоп героя України вже в сутінках. Сонце Олександра зайшло – зійшла зірка* (Новинарня, 17.01, 2023). Натомість наведені вище нові ФО зі складником-онімом *Кобзон* виступають синонімічними евфемізмами, які є переконливим прикладом іронічно-прецедентної номінації. Вони виникли в сучасному публіцистичному стилі як засіб саркастичного позначення смерті ворога. Напр.: *Перед Різдом Христовим (Днем народження Сонця Непереможного) на своєму ютуб каналі @general.g.otelchenko я опублікував короткий допис про те, як вранці 22 грудня, у москві «Карма» відправили на безкоштовний концерт до Кобзона начальника управління оперативної підготовки Генерального штабу ЗС РФ генерал-лейтенанта Фаніла Сарварова* (газета «Україна молода», 28.12, 2025, 12:17). Отже, у межах цієї ВСГ спостерігаємо семантичну поляризацію: щодо «своїх» домінує героїзувальне, піднесене трактування смерті, тоді як щодо «чужих» – іронічно-зневажливе. Також проаналізовані ФО містять національно-культурний компонент.

2. Варіантно-синонімічну групу «Бути знищеним/ліквідованим» формують одиниці: *пустити в топку, робити шашилик з кого-небудь* «знищувати загарбників потужним вогнем», *піти (вирушити) за російським кораблем* (у значенні 'загинути, бути знищеним'). Названі фразеологізми характеризуються різко зниженою стилістичною маркованістю й високим рівнем експресії. Їх образність ґрунтується на метафоричному перенесенні з побутових сфер – техногенної (*топка*) та кулінарної (*шашилик*), що сприяє десакралізації смерті й зниженню

рівня її трагізму. Пор. у контексті: *Путін повинен зробити вибір між Шойгу і Пригожиним – вирішити, кого з них «пустити в точку», – політолог.* (Freedom) putin-povynen-zrobyty-vybir-mizh-shojgu-i-prygozhynym-v...); ПТРК «Стужна»: *вчимося робити шашилик з окупанта* (<https://mil.in.ua> > ... > Блоги). Окремо варто схарактеризувати фразему *піти за російським кораблем*, що виникла на основі конкретної комунікативної ситуації й швидко набула статусу мовного мему. Спостерігаємо процес семантичного розширення: від первинного значення «піти геть» до вторинного – «бути знищеним». Напр.: – *Ми ніколи й нікому не корилися, козацька воля й звитяга тече по наших жилах. Війна дала можливість прокинутися цій звитязі, а ще об'єднала всіх людей. Тож поки армія буде битися за нашу державу й незалежність, а народ підтримуватиме й допомагатиме їй в тилу – ми непереможні. І нехай окупанти, мов мантру повторюють собі, що в нас немає флоту, але результат морських баталій вкотре показує – росіяни поглинули себе у своїй же інформаційній бульбашці, що неодмінно приведе їх до поразки. І, сподіваюся, незабаром наш амбітний ворог піде вслід за російським кораблем, – підсумував Іван* (<https://armyinform.com.ua>). Загалом аналізована група виконує важливу психологічну функцію – зниження страху перед ворогом і формування образу його «легкого знищення».

3. Варіантно-синонімічна група «Масове знищення / колективна загибель як процес» репрезентована одним неофразеологізмом *загальна могилізація*. Він є результатом асоціативного мислення та словотвірної гри (*мобілізація* → *могилізація*) і відображає тенденцію до концептуалізації масових втрат противника як системного явища. Фразема має виразне іронічно-саркастичне забарвлення та активно функціонує в сучасному публіцистичному стилі. Такі одиниці виконують узагальнювальну функцію, перетворюючи окремі випадки загибелі на колективний образ. Пор.: *«До речі, це звільнені російські військовослужбовці – молоді „діти” та пенсіонери другої армії світу, які через „успіхи” спецоперації ловлять сьогодні на кордонах тих, хто проти загальної могилізації», – зазначив він [омбудсмен Дмитро Лубинець]* (ua.korrespondent.net > Україна > Всі новини розділу).

Серед розмовних некодифікованих одиниць досить поширеною є фразеотематична група «Фізіологічні стани людини: алкогольне сп'яніння». У її межах виокремлюємо кілька варіантно-синонімічних груп, що репрезентують різні аспекти явища, пов'язані зі спиртними напоями.

1. Варіантно-синонімічна група «Процес пиятики / колективне вживання алкоголю» представлена найбільшим числом фразеологізмів, які характеризуються експресивно-оцінною спрямованістю. Це такі стійкі одиниці, що реалізують семантику образу 'втрати контролю' (*наступити на корок (пробку)* через відкривання пляшки → метонімічна модель (*предмет* → *дія*); а також відбивають просторічні,

зниженостильові особливості й фраземіку маргінального чи побутового середовища (*дати банку*). Зафіксовано також цікаву фразему *шосте питання*, яка приховано номінує процес п'ятики, є евфемізацією його. Це метафоризація бюрократичного дискурсу – п'ятіка після певного засідання чи наради. Образність фразеологічних одиниць ґрунтується на метафорах руйнації, втрати контролю та інверсії сприйняття реальності, що забезпечує їх високу стилістичну виразність. Аналізовані утворення виконують номінативну й іронічну функції часто з гумористичним або критичним підтекстом, напр.: *Та вони там після наради знову наступили на корок і до ночі сиділи* (із розм. мовлення); *Хлопці вирішили після гри дати банку – і понеслося до ранку* (із розм. мовлення); *Після офіційної частини почалося традиційне «шосте питання»* (із розм. мовлення).

2. Варіантно-синонімічна група «Стан сильного алкогольного сп'яніння» містить ФО: *у(в) дрова, повний повалій, дрова під снігом*. Узагальнювальна семантика цих фразем – ‘крайній ступінь сп'яніння’. Для фразеологізму *у(в) дрова* характерна образна модель ‘руйнація/неживість’, де людина виступає як «матеріал», позбавлений волі. ФО *повний повалій* – це стан ‘повалення, втрати вертикальності’ (тілесна метафора). Усталене стійке сполучення слів *дрова під снігом* виражає приховану (зовні ще «нормально») повну деградацію (стан уже критичний) людини під впливом спиртного. Тут важливо акцентувати: ця група демонструє градацію всередині синонімії: відкритий стан (*у(в) дрова*), завершений (*повний повалій*), прихований (*дрова під снігом*). Пор.: *Навіть у стані в дрова він умудрявся жартувати* (із розм. мовлення); [Л. Ставицька:] – *Тож, коли почувете «повний повалій», то майте на увазі, що йдеться про стан сильного алкогольного сп'яніння.* (<https://portal.lviv.ua> › 2004...).

3. Варіантно-синонімічна група «Дуже п'яна людина» представлена двома некодифікованими ФО назв осіб – *старша дружка, мертві бджоли не гудуть*. У першій фраземі наявне метафоричне переназивання, зокрема іронічне перенесення з весільного контексту. Це своєрідна соціально-рольова метафора (контраст між урочистістю й деградацією). Другий фразеологізм виступає в ролі образної паремії, що описує стан людини – відсутність функціонування. Як бачимо, ця група має високу експресивність і гумористичність, виконує оцінну (саркастичну) функцію, напр.: *Подивись на нього – справжня «старша дружка» після вчорашнього* (із розм. мовлення); *Та він уже такий, що як то кажуть: мертві бджоли не гудуть* (із розм. мовлення). Варто також наголосити, що названі фраземи містять національно-культурний компонент.

4. Варіантно-синонімічна група «Поведінка п'яної людини» містить лише один фразеологізм – *[і] захиталася земля*. В основу цієї одиниці покладено опис суб'єктивного сприйняття та поведінки дуже п'яної людини. Тут застосовано типову стратегію самовиправдання, зняття

відповідальності. Це когнітивний механізм перенесення стану на світ (не людина хитається, а «земля»). Пор.: *Ну а п'ята нота соль розбирає алкоголь Ой дана, дана-дана, гей Заспівали ноту ля – захиталася земля* (<https://open.spotify.com › track>); *Іде, хитається – каже, то не він, то земля захиталася* (із розм. мовлення).

Уважаємо, що частина аналізованих фразем так і залишиться некодифікованими та продовжуватимуть функціонувати тільки в розмовному мовленні. Однак більшість із них, завдяки «розкручуванню» масмедійниками, інтернет-користувачами, письменниками, мають шанси потрапити до літературної мови (наведений ілюстративний матеріал засвідчує, що цей процес уже розпочався) і бути кодифікованими – поповнити фразеологічні й тлумачні словники.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз некодифікованих розмовних фразеологізмів сучасної української мови засвідчив виразну антропоцентричність фразеологічної системи та її активну динаміку. Найбільш репрезентативними виявилися фразеотематичні групи, пов'язані із зовнішнім виглядом людини, її інтелектуальними характеристиками, фізіологічними станами, а також новітня група, зумовлена воєнною реальністю. Виокремлені варіантно-синонімічні групи демонструють значну семантичну диференціацію, експресивність, оцінність і національно-культурну маркованість. Виявлено, що серед некодифікованих розмовних фразеологізмів переважають негативно оцінні одиниці. Простежено, що сучасна некодифікована фразеологія активно функціонує в розмовному, публіцистичному та інтернет-дискурсі, оперативно реагуючи на суспільні виклики та відображаючи когнітивні й ціннісні орієнтири мовців.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому студіюванні інших фразеотематичних груп на позначення людини.

Література та джерела

- Баранник, Д. Х. (1968). Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ. Вип. 2. С. 34–38.
- Венжинович, Н. Ф. (2018). *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології*: монографія. Ужгород : ФОП Сабов А.М., 463 с.
- Глуховцева, І. Я. (2015). *Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку*: монографія. Старобільськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка. 180 с.
- Дубравська, З. Р. (2018). Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів. *Молодий вчений*. № 3.1(55.1). С. 51–54.
- Кононенко, В. І. (1993). Українська народна фраземіка : трансформації образу. *Мовознавство*. № 5. С. 21–27.

- Онуфрійчук, Г. І. (2016). *Лінгвокультурний потенціал української етнофразеології: асоціативне поле «Людина в колі інших істот»* : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 261 с.
- Прадід, Ю. Ф. (2011). Історія дослідження української фразеології (50-80-ті роки ХХ ст.). *Сучасні проблеми фразеології та фразеографії* : матеріали Міжнародної наукової конференції «Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія». Київ : Інститут української мови, С. 50–73.
- Сизонов, Д. Ю. (2019). Фразеологія як відбиття національної ідентичності в мас-медійних координатах. *Мовознавство*. № 6. С. 64–71. DOI: <https://doi.org/10.33190/0027-2833-309-2019-6-004>
- Сизонов, Д. Ю. (2024). *Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс*: дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ. 439 с.
- Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (2005). *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ : Альма-матер. 400 с.

References

- Baranyk, D. Kh. (1968). Frazeholohiia v usnomu monolohichnomu movlenni [Phraseology in oral monologue speech]. In: *Pytannia movnoi kultury – The issue of language culture*. (Vol. 2, pp. 34–38). Kyiv [in Ukrainian].
- Dubravska, Z. R. (2018). Zoonimy yak okremi leksychni odynytsi ta yak komponenty stal'nykh vyraziv [Zoonyms as separate lexical units and as components of fixed expressions]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3.1(55.1), 51–54 [in Ukrainian].
- Hlukhovtseva, I. Ya. (2015). Dynamika ukraïnskoi frazeolohii kintsia XX–pochatku XXI stolittia: tendentsii rozvytku: monohrafiia [Dynamics of Ukrainian phraseology in the late 20th and early 21st centuries: development trends: monograph]. Starobilsk: LNU im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
- Kononenko, V. I. (1993). Ukraïnska narodna frazemika: transformatsii obrazu [Ukrainian folk phraseology: transformations of image]. *Movoznavstvo – Linguistics*, (5), 21–27 [in Ukrainian].
- Onufriichuk, H. I. (2016). Linhvokulturnyi potentsial ukraïnskoi etnofrazeolohii: asotsiatyvne pole «Liudyna v koli inshykh istot» [Linguistic and cultural potential of Ukrainian ethnophraseology: associative field «Man in the circle of other beings»]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Pradid, Yu. F. (2011). Istoriia doslidzhennia ukraïnskoi frazeolohii (50–80-ti roky XX st.) [History of the study of Ukrainian phraseology (1950s–1980s)]. *Suchasni problemy frazeolohii ta frazeohrafii: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Ukraïnska*

- leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia» – Modern problems of phraseology and phraseography: materials of the International Scientific Conference «Ukrainian lexicography in the all-Slavic context: theory, practice, typology».* (pp. 50–73). Kyiv: Instytut ukrainskoi movy [in Ukrainian].
- Syzonov, D. Yu. (2019). Frazeholohiia yak vidbyttia natsionalnoi identychnosti v mas-mediinykh koordynatakh [Phraseology as a reflection of national identity in mass media coordinates]. *Movoznavstvo – Linguistics*, (6), 64–71. DOI: <https://doi.org/10.33190/0027-2833-309-2019-6-004> [in Ukrainian].
- Syzonov, D. Yu. (2024). Mediina frazeholohiia v informatsiinomu prostori suchasnoi Ukrainy: lnhvostylistychnyi ta komunikatyvno-funktsionalnyi resurs [Media phraseology in the information space of modern Ukraine: a linguostylistic and communicative-functional resource]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (2005). Frazeholohiia suchasnoi ukrainskoi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Luhansk: Alma-mater [in Ukrainian].
- Venzhynovych, N. F. (2018). Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kohnitolohii ta lnhvokulturolohii: monohrafiia [Phraseology of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguoculturology: monograph]. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.03.2026 р.

Прийнято до друку 29.03.2026 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Глуховцева І. Я.

Дата публікації статті: 10.05.2026 р.